

A FELTÁMADÁSI KÖRMEKET

A feltámadási körmenet „paraliturrikus” szokás, mert nem tartozik a szoros értelemben vett liturgikus cselekmények közé. Ennek ellenére kapcsolatban van az evangélisták, főképpen Márk (15, 42–47) és Lukács (24, 1–10) elbeszélése alapján keletkezett, két nagyheti szertartással: Jézus temetésével és feltámadásával.

A FELTÁMADÁSI KÖRMEKET A GÖRÖG KATOLIKUSOKNÁL

Hogyan végezték a húsvéti szertartásokat? Mind a két keleti szertartású egyház a görög szöveget vette alapul azzal a különbséggel, hogy az ortodoxok 1955-ben kizárólag görögből fordították le Jézus temetési és feltámadási szertartását; a görög katolikusok pedig az 1964. évi új kiadásukat görögből és ószlávból készítették. Érthető tehát, hogy nemcsak stílusis, hanem tartalmi eltérések is találhatók közöttük.

a) Jézus temetési szertartása a görög katolikusoknál nagypénteken délután a vecsernye végén van. Az oltár előtt álló pap a fejére és a vállára teríti azt a téglalap alakú, vászonból készült leplet (ószlávul: *plascsenica*), amelyen a sírban fekvő Jézus képe látható. Ezt az Úr temetési menetének emlékére, ünnepélyes körmenetben, énekszó kíséretében körülhordozza, helyi szokás szerint a templomban vagy a templomon kívül. Utána pedig a templom alkalmas helyén felállított szentsírba helyezi és a szent asszonyok jó illatú fűszereit jelképező tömjénnel megfüstöli. A sírba tétel szentbeszéddel zárul.

b) Jézus feltámadási szertartását húsvétvasárnap, az éjféλι istentisztelet végén tartják. A pap ünnepélyes egyházi öltözetben megtömjénezi a szentsírt, majd vállára veszi a halotti leplet és az ikonosztázis északi oldalajtáján megy be az oltárhoz annak emlékére, hogy Jézus feltámadása előtt a mennyország ajtaja zárva volt előttünk. A szentlepel oltárra helyezésével Jézus feltámadási szertartása véget ér.

c) A húsvéti körmenet közvetlenül utána van és ezzel az ősi feltámadási énekkel kezdődik: „A te feltámadásodat, Krisztus Údvözítő, angyalok éneklék a mennyben, és minket is méltass a földön, hogy tiszta szívvel énekeljünk és dicsérjünk téged”. A pap kezdi el, mert ő képviseli az Úr feltámadását hirdető angyalt. A szentélyből indulnak el, mert Jézus feltámadása előbb volt ismert az égben, mint a földön. Gyertyafény és egyéb, kivilágítás mellett haladnak, hiszen a feltámadt Údvözítőt is fény ragyogta körül. A csilingelő harangok szava pedig az örömhír gyors terjedését jelenti. A körmenet a templom zárva lévő nyugati ajtaja előtt megáll, és megkezdődik a húsvéti *utrenye* vagy hajnali istentisztelet.

A pap áldást mond és eléneklék a húsvéti *tropariont* (ének): „Krisztus feltámadt halottai-ból...” stb. Ezután a kereszttel megérinti a templom ajtaját, jelezve, hogy a mennyország ajtaját is Krisztus keresztje nyitotta meg. Bevonulás után kezdődik a nagy *ekténia*, illetőleg néhány ének és könyörgés, amelyekre a hívek: „Uram, irgalmazz!”-zal, az utolsóira pedig „Add meg Urunk” felkiáltással válaszolnak. Az ekténiát Damaszkuszi Szent János húsvéti kánonja követi, majd felcsendülnek a „pászka-sztichirák” (ünnepi dicséreték). Éneklés közben a hívek sorba állnak, a pap pedig csókra nyújtja nekik a keresztet és az evangéliumos könyvet ezekkel a szavakkal: „Feltámadt Krisztus!” Mire azok egyenkint felelik: „Valóban feltámadt!” (vö. *Melles Emil–Szántay Szémán István: Görög katolikus szertartástan*. Bp. 1942. 77–78).

Hol térnek el ezek a szertartások az ortodoxokétól? A tartalmi eltérések leginkább a liturgikus szövegek (könyörgések, énekek stb.) kiválasztásában és mennyiségében mutatkoznak. De vannak eltérések a cselekményben is, amely az ortodoxoknál jóval hosszabb. Ezenkívül a görög katolikus fordításban gyakran fordulnak elő ószláv szavak és elnevezé-

sek. Mindezek ellenére Jézus temetési és feltámadási szertartása, valamint a húsvéti körmenet kezdetől fogva egységesebb volt a keleti, mint a nyugati egyházban.

A RÓMAI KATOLIKUSOK FELTÁMADÁSI KÖRMELETE

1. *A római liturgia és nyelve.* A nyugat-római birodalom fennállása idején a római liturgia csak Róma városának volt a szertartása. Itália északi részén, valamint Galliában és Hispániában más liturgiák terjedtek el. Ezeket gyűjtőnéven gallikán liturgiának szokás nevezni, bár voltak közöttük kelta és gót eredetű szertartások is. A gallikán liturgia részeinek legrégebb szövegét különféle VII. századi gyűjtemények (*Expositio Missae*, *Sacramentarium Gallicanum*, illetőleg *Missae Gothicum* stb.) őrizték meg számunkra. Ezek használata körülbelül a IX. század végéig tartott. Nyilván azért, mert a népvándorlás utáni új Európa országaiba Rómából küldtek hithirdetőket, akik mindenütt a római liturgiát honosították meg. Így aztán a gallikán rítus lassankint kiszorult a használatból. Manapság mindössze két maradványát ismerjük: a mozarab és az ambrozián liturgiát. Az előbbi a spanyolországi Toledo-ban, II. Orbán pápa (1088–1099) óta már csak a székesegyház úgynevezett mozarab kápolnájában hangzik fel vasárnaponként. A Szent Ambrus milánói püspök nevét viselő ambrozián liturgia pedig Milánóban van szokásban és a legújabb kritikai kiadását XI. Pius pápa (1922–1939) készítette el ottani könyvtáros korában.

A római liturgia legrégebb szövegeit három *Sacramentarium* (Misekönyv) tartalmazza. A *Leonianum*, amelyet a felfedezője Nagy Szent Leóról († 461) nevezett el, nem liturgikus használatra készült és csak a VI. század első felében keletkezett. A *Gelasianum*, amely Gelasius pápa († 496) nevét viseli, egész Galliában elterjedt. A *Gregorianum*, amely Nagy Szent Gergely pápa (590–604) liturgikus reformjai alapján összeállított miseszövegeket tartalmaz, eljutott Nagy Károly (768–814) udvarába is, aki a frankoknál szokásos miseszövegekkel egészítette ki, és egész birodalmában kötelezővé tette.

A római liturgia nyelve szinte kezdetől fogva latin volt egészen a II. vatikáni zsinatig. Kivétel ezerhatszáz év alatt csak egyszer fordult elő, 880-ban, amikor a pogányságból megtérő, Morvaországban és Pannóniában lakó, régebbi kultúrájú szlávoknak VIII. János pápa (872–882) megengedte, hogy a Cirill és Metód által ószlávra fordított *római liturgiát* használják. De alig száz év múlva XIII. János pápa (965–972) ezt is visszavonta.

2. *Jézus temetési és feltámadási szertartása.* Ennek *Radó Polikárp* (*Enchiridion*, II. 1209 és 1237) szerint Nyugaton két, egymástól lényegesen eltérő prototípusa volt, egy korábbi és egy későbbi. Hogyan végezték őket?

a) A középkor első felében a korábbi típus gallikán eredetű, és Kelet közvetítésével került át Nyugatra a IX. század folyamán. Ennek cselekménye is, akárcsak a görökkeletieknél, a kereszt körül összpontosul. A későbbi prototípus Nyugaton keletkezett és Szent Ulrich (890–973), a kalandozó magyarok ellen harcoló augsburgi püspök életrajza említi először. Itt a cselekmény középpontjában az Oltáriszentség áll, és szertartása a következő:

Ulrich püspök (vö. *Migne*: *Patres* latini . . . 135. k. 1020–21) a nagypénteki csonkamisén (az előre megszentelt liturgiáján) a hívek áldozása után megmaradt szentostyákat nem tette vissza a szokott helyre, hanem minden ünnepélyesség nélkül a székesegyház Szent Ambrusról elnevezett kápolnájának az oltárán helyezte el. Mintegy elrejtette a hívek elől. Ezt nevezték Jézus temetésének. Húsvét napján pedig a papi szolozsma „prima” nevű reggeli imájának elmondása után, néhány papja kíséretében; bement a Szent Ambrus kápolnába és misét mondott a Szentháromság tiszteletére. Mise végén ünnepélyes egyházi öltözetben átvitte az Oltáriszentséget a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett kápolnába, ahol papjaival együtt elmondta a szolozsma „tertia” nevű imáját. Ezt követően a papság és a hívek égő gyertyákkal a kezükben ünnepélyes menetbe fejlődtek, és a húsvéti antifónát énekelve kísérték az Oltáriszentséget a székesegyház főoltárához, ahol a püspök megtömjenyezte és ünnepélyes szentmisét mutatott be.

Látnivaló ebből, hogy az a szín pompás, egész éjszakát kitöltő húsvéti vigília, amely Nagy Szent Gergely pápa halálakor (604) még virágkorát élte, Nyugaton ekkor már nincs meg

Jézus feltámadási szertartása előtt sem az egyik, sem a másik prototípusban. Valószínűleg délután kezdődött és a sötétedés beálltánál nem húzódhatott tovább (vö. Katolikus Lexikon IV. 471; Vigilia, 1983/4.). A hozzá tartozó, Szentháromságról mondott szentmisét a X. századtól kezdve áthelyezték nagyszombat reggelre. Ezen a napon ugyanis eredetileg nem volt szentmise. Az viszont számunkra most mindennél figyelemre méltóbb, hogy Nyugaton a két prototípusban bukkanunk rá a feltámadási körmenet első nyomaira.

b) A középkor második felében Jézus temetésének és feltámadási szertartásának Nyugaton keletkezett prototípusa kevés változást szenvedett. Bizonyítják ezt az úgynevezett latin országok (olasz, francia, spanyol, portugál) szertartás-könyvei. A keleti származású azonban nagyon sok változáson ment át. Egy kézzel írott magyarországi Misekönyv tanúsága szerint egészen más lett, mint amilyenek a prototípusa tükrében láttuk. A nagypénteki vecsernye után, amikor eloltották az oltár gyertyáit, a pap magasba emelte a keresztet, amely mögött ministránsok és gyászruhába öltözött asszonyok álltak. A lélekharang meghúzásakor mindenki meggyújtotta a gyertyáját és az „Ecce quomodo moritur...” (Íme, így halt meg...) éneklése közben megindult az ünnepélyesen feldíszített és égő gyertyákkal körülvett sírhely felé, ahol a pap fekete drapériára tette a keresztet (Depositio crucis). Azután meghintette szentelt vízzel, megtömjénezte és gyoicsból készült „szemfedővel” letakarta, majd eléje térdelt és rövid imát mondott (Adoratio crucis), miközben a hívek ajkán bánatosan zengett az ének: „Sepulto Domino...” (Eltemettük az Urat). A pap és a ministránsok távozása után a hívek még sokáig a sírnál maradtak, és másnap ismét visszatértek (Visitatio sepulchri).

Ennek a típusnak feltámadási szertartását egy középkori papi imakönyv (breviarium) őrizte meg számunkra. E szerint a hívek húsvét hajnalban gyülekeztek a szentsírnál, ahol a pap felolvasta a Jézust kereső Mária Magdolnáról és a szent asszonyok látogatásáról szóló evangéliumi szakaszt (Lk 24, 1–8). Utána felemelte a keresztet és háromszor, mindig magasabb hangon énekelt: „Pax vobis, ego sum...” (Békesség nektek, én vagyok). A kórus pedig hasonló módon válaszolta: „Nolite timere...” (Ne féljete). A szertartás azzal fejeződött be, hogy a pap a keresztet, a Te Deum éneklése közben, a főoltár közepére tette (Elevatio crucis) és megkezdte a szentmise bemutatását.

c) Jézus temetésének és feltámadásának ezt a keleti származású szertartását az újkor folyamán fokozatosan háttérbe szorította a nyugati prototípus. Ezt 1577. és a II. vatikáni zsinat között Németországban és az esztergomi rituálé tanúsága szerint nálunk is ekkévt végezték: nagcsütörtökön a pap a szentsír számára is konszekrált egy nagystyát, amelyet másnap a csonkamise után az ürmutatóba (ostensorium) helyezett és fehér fátjollal takart le. Ezután ünnepélyes körmenetben a szentsírhoz vitte, ahol a virágok és égő gyertyák között lévő emelvényre, trónusra tette.

Nagyszombaton reggel kezdődött a húsvéti vigilia hosszú, négy részből álló liturgiája (vö. Vigilia, 1983. április), amelyet V. Pius latin nyelvű Misekönyvéből (1570) kellett végezni – az alkalmatlan időpont miatt úgyszólván üres templomokban – egészen 1951-ig. Ekkor XII. Pius pápa ebből a „tetszhalálhoz hasonló” állapotból újra életre keltette a húsvéti vigiliát. A II. vatikáni zsinat pedig elrendelte, hogy a szertartása nagyszombaton estefelé kezdődjék. Így a feltámadási mise már húsvétra esik, mert az öskeresztények nem éjfélől, hanem az esthajnali csillag felkeltésétől számították a napot.

De 1951 előtt csak a feltámadási szertartást végezték nagyszombaton estefelé. Mégpedig az esztergomi rituálé szerint a következő módon: a harmadik harangszó után a pap és a hívek zászlókkal és égő gyertyákkal Jézus sírjához mentek és térdre borultak. „Exurge...”, kezdte a pap az ünnepi éneket, amelyet a kórus folytatott: „Quare obdormis, Domine?” (Kelj fel, miért aluszk, Uram?). Ezután elénekelték a 138. zsoltárt. Ennek vége felé a pap megtömjénezte az Oltárszentséget, levette róla a fehér fátjolt, és a nép felé fordulva énekelte: „Resurrexi...” (Feltámadtam...). Közben a menet megindult a főoltár felé, ahol a tanítványait köszöntő, feltámadt Üdvözítő szavai csendültek fel: „Pax vobis, ego sum!” A hívek erre már magyarul válaszoltak a húsvéti ének hitvalló szavaival: „Feltámadt Krisztus e napon...”. Azután harangzúgás közepette kivonultak az utcára, ahonnan a diadalmenetét tartó Üdvözítő a hívek sorfala között haladva, ének- és zeneszó kíséretében tért vissza Atyja

házába, az ünnepélyesen kivilágított templomba, hogy a hófehér ostya kenyérszíne alatt köztünk maradjon a világ végezetéig.

Visszatekintve újólag megállapíthatjuk, hogy Jézus temetését és feltámadását mint megváltásunk húsvéti titkát, a maga színpompás liturgiájával, mind a görög, mind a római katolikusok kezdettől fogva megünnepelték. Mégpedig a keleti szertartásúaknál feltámadási körmenettel, a rómaiaknál pedig húsvéti vigiliával egybekötve. A feltámadási körmenet a keleti egyházak liturgiájának szerves része, tehát nem „paraliturrikus” szokás. A római katolikusoknál azonban kevés helyen fordul elő. A mi feltámadási körmenetünk eredete Pázmány Péter koráig nyúlik vissza, és csak kiegészítő része, illetőleg függvénye Jézus feltámadási szertartásának. Ezért mondjuk, hogy paraliturrikus. Ennek ellenére megszüntetni kár volna, mert tömegek hitvallása tükröződik benne.

Balázs Pál

KIENGESZTELŐDÉS ÉS BŰNBÁNAT

A megváltás jubileumi szent éve, valamint a „kiengesztelődés és a bűnbánat az egyház küldetésében” témakört megvitató VI. püspöki szinódus után miért és hogyan aktuális a címkben megjelölt téma? Az egyházban örömmel valljuk, hogy Krisztusban „elnyertük a megváltást, bűneink bocsánatát” (Kol 1, 14), mert „Isten . . . Krisztusban kiengesztelődött a világgal, nem tartja számon vétkeinket . . .”, de ugyanakkor nagy felelősséggé, s olykor megoldhatatlannak látszó feladatként hat ránk az is, hogy Krisztus „ránk bízta a kiengesztelődés szolgálatát . . . és tanítását” (2 Kor 5, 18–19). A szentév és a szinódus után a megváltás misztériuma és a bűn titka a maga valóságában közelebb került (vagy kerülhetett) hozzánk, tisztább lett a kiengesztelődés és a bűnbánat fogalma is mint isteni ajándék, és mint lét-szükséglet az ember és az emberiség számára, de ugyanakkor világosabbá vált az is, hogy mindennek hirdetése, befogadása és gyakorlása mind az egyházban, mind pedig a világban egyre nehezebb, sőt néha gyakorlatilag lehetetlen.

1. Miért probléma a kiengesztelődés és a bűnbánat?

Höffner bíboros tartotta a szinódus első sajtókonferenciáját,¹ melyen összegezte az első munkahét eredményeit. Igen figyelemre méltó, hogy a szinódusi atyák a probléma alapvető okának megjelölésére szinte egyöntetűen visszahangozták XII. Pius pápának 1946-ban az USA nemzeti kateketikai kongresszusához intézett rádióüzenetét, miszerint „a mai világnak talán az a legnagyobb bűne, hogy megkezdte a büntudat elvetését”.²

A gyorsulóan változó világunkban jó ideje alapvető és lényegi változás következett be a bűn megítélésében, és az embereknek a bűnhöz való viszonyában is. A korábbi évszázadokban maga a bűn nem jelentett problémát. Érezték, tudták, számoltak vele az emberek. A hangsúlyt – koronként változva – hol a bűnért járó elégtétel nagyságára, hol a bűnbánati aktusok sokféleségére, hol pedig a részletes bűnvallásra tették. A pap szerepét szívesen hasonlították a „bíró”, vagy az „orvos” tevékenységéhez, aki „ítél” (azaz a feloldozás előtt igazságot szolgáltat az elégtétel megállapításával), illetve „gyógyít” (mert a bűn elkövetése által megsebzett embert az irgalmas szamaritánus módjára gondjaiba veszi).³ Korábban magát a bünt sohasem kérdőjelezték meg.